
CRNOGORSKI NOVAC

Jovan Muhadinović

This text gives a historical overview beginning with the first Montenegrin money called Perun, all the way to the creation of Para and Perper. That would also be a short description of the financial development and emancipation of Montenegro through its currency.

Godine, 1896. pri nekom sređivanju posla u Cetinjskom manastiru, dr Lazar Tomanović je pronašao klišee, za koje se kasnije zaključilo da su iz vremena Petra II Petrovića Njegoša (1831-1851) i da je na njima predstavljena neka vrsta novca. O tome Tomanović govori u svojoj knjizi „Petar II Petrović kao vladalac“ (1896).

Naime, marta 1851. Vladika crnogorski je bio u Napulju, radi liječenja. Tamo se sreo sa Ljubom Nenadovićem, koji u svom djelu *Pisma iz Italije*, opisuje susret vladara crnogorskog sa baronom Karlom Rotšildom. Na pitanje baronovo: „Zašto ne kujete novce u Crnoj Gori?“ Vladika odgovara: „Kad bi se mogli od kamena kovati, ja bih odavno počeo kovati.“¹ Između

¹ Ljubomir P. Nenadovića, *Pisma iz Italije*, Srpska književna zadruga

ostalog Ljuba Nenadović pominje i posjetu vatikanskim kovnicama novca.

Tako, da se misli da je Vladika svoj novac kovao u Italiji, u po njega kobnoj 1851. godini. Naziv na klišeima tog novca je Zlatni Perun, i vrijedio je 2 talira.

Na aversu novca je stojalo ćirilicom ispisano: ZLATNI PERUN, ispod toga vrijednost koju je novac imao: 2 TALIRA. Natpis je okružen lovorovim vijencem na čijem vrhu je ruka koja stiska munju.

Naziv Perun je mitološkog porijekla i prikazuje boga Slovena, koji je bio bog грома i munje, ikoji je na vrhu hijerarhije bogova u slovenskoj mitologiji.

Na reversu je prikazan uroboros. Uroboros je antička, mitološka predstava zmaja koji jede svoj rep. Poznat je kao simbol cikličnosti i ponovnog rađanja. Unutar uroborosa je ćirilicom napisano: CRNA GORA, ispod: 1851. Moguće da je uroboros opis opasnosti u kojoj se Crna Gora nalazila, opasnosti koja se iznova rađa i okružuje je.

Treba reći da je Njegošev novac postao ponovo aktuelan u maju 1947, kada Stevo L. Lopičić javlja poznatom crnogorskom istoričaru Ristu J. Dragičeviću da ima kopiju Njegoševog novca. Lopičić je inače bio u administraciji Ministarstva finansija Knjaževine Crne Gore, i naišao je na kliše koje je opisao Tomanović u pomenutoj knjizi. Ti klišei su uništeni, ali je Lopičić zaslužan za današnje poznavanje izgleda ovog novca jer ga je sačuvao u vosku.

Na kraju priče o Perunu treba reći da ovo nije bio državni novac, jer nije kovan, sve do jubileja, povodom 150 godina od štampanja Gorskog vijenca.

Pokušaji kovanja crnogorske monete

Crna Gora je 13. jula 1878. godine postala međunarodno priznata država na Berlinskom kongresu. Samim tim nijese čuditi što je postojala zainteresovanost za stvaranje nacionalne monete. Ako ne zbog čega drugog, onda zbog novca kao simbola suverenosti. U tome su pomake pravili Niko Matanović, ministar finansija, vojvoda Gavro Vuković, ministar inostranih djela i Jovan Vaclik, Knjažev emisar u Skadru. U svojim „Memorima“ vojvoda Vuković govori o potrebi stvaranja valute:

„Često smo iznosili ovo pitanjekod austrijske vlade o naknadi zato što njena moneta bez vrijednosti cirkuliše po našoj zemlji. Svagda nam je odgovarala da nas ne prisiljava da se služimo njenom monetom. Naglašava da je to posljedica našeg susjedstva i trgovinskih odnošaja. Dodavala je u odgovoru, da ako mislimo da se oslobodimo njihove monete da skujemo naš novac. U

prometu na austrijskim trgovima nijesmo ništa gubili, ali u prilikama plaćanja trgovačkih narudžbina i naših dugova po drugim državama morali smo gubiti na austrijskoj moneti. Morali smo kupovati napoleone po kursu koji se stalno mijenjao.“²

Već 1893. godine Matanović i Vuković stupaju u kontakt sa ličnostima koje su od uticaja u Austriji, a 1895. Matanović putuje u Beč radi dogovora o kovanju crnogorskog novca. Vraća se sa dobrim vijestima, i vlada Knjaževine po Kućinskom, austrijskom izaslaniku šalje izraze zahvalnosti. Međutim, po njegovom povratku iz Austrije dolazi i vijest da o Matanovićevom uspjehu u Beču niko ništa ne zna. U stvari on ništa nema napismeno, dok zvaničnici tvrde da dogovora nije ni bilo. Ministar finansija pokušava da to realizuje pitanjem kovanja u Parizu, ali ni od toga nije bilo ništa. Sto se Jovana Vaclika tiče, on se u pismu knjazu Nikoli iz 1902, u kojem se može vidjeti da je vladaru bio veoma privržen, zalaže za stvaranje državnog novca. Pominje i neke nazive, kao što je *crnogorski orao* ili *crnogorski frank*.

Početak kovanja crnogorskog novca

Poslije pomenutih pokušaja stvaranja crnogorskog novca dolazi konačno i do realizacije. 11. aprila 1906. je izdat Knjažev ukaz u kojem se nalaže kovanje prvog državnog novca Crne Gore. Trebalo je da se u Austriji iskuju 1, 2, 10 i 20 para. 1 i 2, bi bile od bakra, dok bi 10 i 20 bile niklene. Ovde se da primijetiti da su kovane „pare“. Tako da bi trebalo pomenuti i porijeklo ovog naziva koji svakako nije naš. Para je u Crnu Goru stigla kroz istoimenu novčanu tursku jedinicu, koja je smijenila akću u 18. vijeku. Inače, para potiče od arapskog „bara“, što znači srebro.

Sve kovanice su imale iste simbole na aversu i reversu. Na aversu je stajala u sredini nominala, ispod „para“, a ispod toga

² Memoari, vojvoda Gavro Vuković, str. 619-620.

godina kovanja. Oko nominale je bilo otkovano ćirilicom „Knjaževina Crna Gora“, dok je na reversu bio crnogorski grb.

Na slikama je prikazan izgled jedne bakarne i jedne niklene kovanice.

Bitno je napomenuti da je ovaj novac kovan po mjeri austrijskog sitnog novca takozvanih „helera“, a imao je svrhu, sem promocije crnogorske suverenosti i zamjenu istog. Ubrzo je zbog dobrog prihvatanja i cirkulacije prvog crnogorskog novca, kao i potrebe na tržištu došlo do nove serije kovanja. Naime, 18. maja 1908. je izdat Ukaz o potrebi kovanja još sitnog novca. Tako da su opet kovani, s tom razlikom što su kovane 2, 10 i 20 para, bez 1 pare.

U tekstu koji je prethodio niđe se ne pominje naziv crnogorske valute kao perper. To je zato što do 1909. godine

nije bio u upotrebi. Bitno je pomenuti čovjeka koji je mnogo uradio na inicijaciji kovanja srebrnog i zlatnog novca. To je bio Miloje Jovanović, poslat iz Vlade Srbije da pomogne u Ministarstvu Finansija Knjaževine. Ovaj stručnjak je bio u Crnoj Gori od 1908–1910. On je predložio Knjazu kovanje novca u plemenitim metalima. Na sastanku u Dvoru 1909. to je i odlučeno. Sastanak kome su prisustvovali Knjaz, pomenuti Jovanović, dr Lazar Tomanović i ostali bio je mjesto na kome se odlučilo o nazivu novca. Bilo je više predloga, a među njima: *Zeta, Lovćen, Srebrnjak*. Na kraju se odlučilo za Perper. Ko je tačno predložio naziv novcu, ne zna se. O tome u svom rukopisu Jovanović ništa ne pominje. Inače, taj veoma vrijedan rukopis njegova supruga je predala Istorijskom institutu u Podgorici. U njemu se pominje i predlog Jovanovića, da za idejno rješenje novca dizajn uradi Ilija Šobajić koji je bio profesor Gimnaziji na Cetinju.

Bitno je pomenuti da prilikom sastanka u Dvoru 1909. godine, na kojem je pored Knjaza, i ostalih bio i dr Lazar Tomanović, nije pomenut kao mogući naziv buduće crnogorske valute, naziv Njegoševog novca, Perun.

Što se tiče naziva „Perper“, on potiče od grčkog „HYPERPERON“ - sjajan, prepržen... To je bila jedinica koja se koristila u Vizantiji, a nastala je za vrijeme cara Valensa u 4. vijeku. Tako da 6. juna 1909. godine izlazi novac u nominalama od 1 i 5 perpera. Ovi perperi se ne kuju u Beču, već u Parizu, u kovnici „Bertrand et Beranger“. Razlog promjene mjesta kovanja, samim tim ikvaliteta, koji je bio slabiji, bila je aneksija Bosne i Hercegovine od strane Austrougarske monarhije, koja je izvršena 5. oktobra 1908. godine. Crna Gora je tada imala izvjesne pretenzije prema Hercegovini, što je u datom periodu i dovelo do zahlađenja odnosa dvije države.

Na aversu kovanice iz 1909. godine je prikazan desni profil gospodara Crne Gore, knjaza Nikole. Ispod lika je lovorova grančica i „S.S“, inicijali gravera Stefana Švarca, dok oko lika

stoji ćirilичni natpis „NIKOLA I B.M (Božjom milošću) KNJAZ I GOSPODAR CRNE GORE“. Revers je ukrašen crnogorskim grbom, na porfiru sa krunom, ispod je nominala i ćirilicom ispisano „PERPERA“, dok je ispod godina kovanja. Iznad grba je takođe ćirilicom ispisano „KNJAŽEVINA CRNA GORA“, kasnije „KRALJEVINA CRNA GORA“. Donji dio oko grba čine sa desne strane hrastova, a sa lijeve, lovorova grančica. U donjem lijevom dijelu na nekim kovanicama je prikazan „rog izobilja“, a na desnoj „baklja“, oznaka kovnice. „Rog izobilja“ se pominje u antičkoj mitologiji kao nepresušni izvor bogatstva.

Nije proteklo mnogo od kad će Crna Gora opet otkovati u istoriji, ovom prilikom će to biti pomenuti zlatni novac, pored kojeg će se kovati i nominala u srebru od 2 perpera. Zlatni novac će biti u vrijednosti od 10, 20 i 100 perpera. Ukazom od 6. marta 1910. je naloženo kovanje pomenutog novca.

Na dan, 15. avgusta 1910. godine, Crna Gora je odlukom Crnogorske narodne skupštine postala kraljevina, a njen gospodar Nikola I - kralj. To je svakako bio razlog da se osim banke-

tom, dodjelom novih medalja, obilježi i kovanjem jubilarnog novca. Taj jubilarni novac je prvi put pomenut 10. novembra 1910. u *Cetinjskom vjesniku*. Ovom izdavanju slijedi i donošenje Zakona o državnom novcu kojim je u pravnim okvirima regulisano njegovo izdavanje. Pomenuti zakon je izašao 30. novembra 1910. Prije toga je mogućnost kovanja novca bila regulisana u Nikoljdanskom Ustavu iz 1905.

Što se tiče izgleda novca knjaževine i kraljevine na zlatnom perperu, on je skoro identičan.

Na aversu novca iz doba knjaževine je prikazan desni profil

vladara, ispod profila je lovorova grančica i inicijali gravera Švarca. Okolo je ćirilicom ispisano „NIKOLA I B.M (Božjom milošću) KNJAZ I GOSPODAR CRNE GORE“. Uostalom kao i na novcu od srebra iz 1909. godine.

Na aversu jubilarnog novca sada kraljev profil je na lijevoj strani, glava mu je ukrašena lovorovim vijencem, okolo je natpis ćirilicom „NIKOLA I B.M (Božjom milošću) KRALJ I GOSPODAR CRNE GORE“. Na dnu profila su inicijali gravera Švarca. Ispod profila, umjesto lovorove grančice su godine vladavine „1860 - 1910“.

Na reversu je crnogorski grb, na porfiru sa krunom, ispod je nominala i ćirilicom ispisano „PERPERA“, dok je ispod godina kovanja. Iznad grba je takođe ćirilicom ispisano „KNJAŽEVINA CRNA GORA“, odnosno „KRALJEVINA CRNA GORA“, na jubuilarnom novcu. Takođe je tada iskovan i srebrni novac od 2 perpera.

Na obodu kovanica od 2, 20 i 100 perpera je utisnuto „BOG ČUVA CRNU GORU“, kao i na srebrnom novcu od 5 perpera koji je već pominjan. Dok 1 srebrni i 10 zlatnih perpera imaju nazupčen obod.

Treba napomenuti da je ovo prvo i posljednje kovanje zlatnog novca za crnogorsku monarhiju. Sem toga bilo je još kovanja sitnih i srebrnih apoena. Naredne godine kovanja su 1912, 1913, 1914 i 1915.

Prve uputnice

Kao što je u istoriji poznato 1912/13. godina je bila burna za Crnu Goru. To je godina u kojoj se balkanske države udružuju protiv Turaka, formirajući savez. Tom savezu prilazi i Crna Gora koja vjekovnom susjedu i neprijatelju objavljuje rat 8. oktobra 1912. godine.

Tačno na dan objave rata daje se i Zakon o izdavanju blagajničkih uputnica, o kojem 23. oktobra 1912. godine, piše i

Glas Crnogorca. Trebalo je potkrpiti ogromne troškove koje iziskuje ratno stanje i pokret za oslobodjenje od turske vlasti. Ove uputnice su štampane u Pragu u štampariji „Unie“. Tom prilikom je odštampano 2 miliona primjeraka koji je trebalo da važe godinu dana.

Treba napomenuti razliku između novčanice i uputnice - to je upravo rok važenja. Novčanice ga nemaju, već traju sve do povlačenja iz upotrebe. Zato ovđe i govorimo o uputnicama. Poslije prestanka datuma važenja koji se i pomijerao, one su poništavane, bušenjem. Takođe, treba napomenuti da su ove uputnice ručno numerisane na Cetinju. Štampane su u nominalama od 1, 2, 5, 10, 50 i 100 perpera. Potpisnici na njima su Filip Jergović, predsjednik Glavne državne kontrole i Sekula Drljević, ministar finansija.

Dizajn na novčanicama je isti, različite su boje, različite nominalne. Nose datum 1. oktobar 1912. godine.

Što se izgleda uputnice tiče, u njenoj sredini je u kvadratu crnogorski grb na porfiru u čijim uglovima supostavljene nomi-

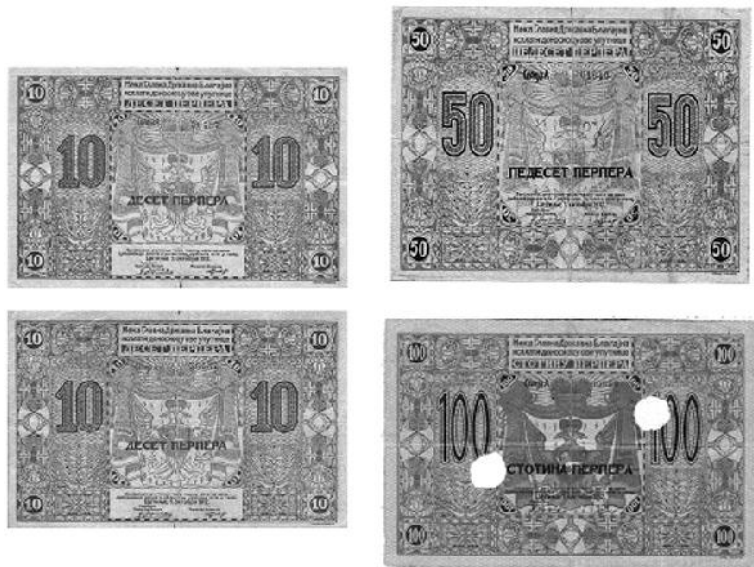

nale. Iznad grba stoji natpis „Neka Glavna Državna Blagajna isplati donosiocu ove uputnice JEDAN PERPER“. Na sredini grba je iznos ispisan „JEDAN PERPER“. Ispod grba stoji: „Vrijednost uputnice traje godinu dana od dana publikacije Zakona o ovlaštenju puštanja iste u tečaj“, ispod, „Cetinje, 1. oktobra 1912“. Na lijevoj strani ispod toga je ispisano: „Predsjednik Glavne Drž. Kontrole“, na desnoj: „Ministar Finansija“. Ispod ovih zvanja su potpisi tadašnjih funkcionera. Sa lijeve i desne strane grba su velike nominale, kao i u uglovima uputnice. Sve je ispisano ćirilичnim pismom.

Uputnice se, kao što sam rekao, uglavnom razlikuju po boji. Tako je apoen od 1 perpera tamno plave boje, od 2 tamno crvene, od 5 je zelene boje. Apoen od 10 je crvene boje, od 50 ljubičaste boje, a od 100 perpera je braon boje. Razlika je još i u veličinama uputnica.

Crna Gora nije stala na izdavanju ovih uputnica, kao što nije ni stala sa učešćima u ratovima ni u 20-om vijeku. Poslije

Sarajevskog atentata 28. juna 1914. koji su izvršili pripadnici organizacije „Mlada Bosna“, naša država se našla u ratnom stanju, prema Austrougarskoj monarhiji.

Već 25. jula 1914. bilo je naloženo štampanje novih uputnica koje su trebale da obezbijede ratni materijal koji je bio potreban državi. Štampane su uputnice od 1, 2, 5, 10, 20, 50 i 100 perpera. Apoeni od 1 i 2 perpera su bili iz prethodne verzije štampanih uputnica, samo su imale udaren pečat sa novim datumom, 25. julom 1914. Trebalo je štampati 5 miliona komada, štampane su na Cetinju i na debelom papiru. Nova je bila nominala od 20 perpera.

Već je rečeno da su uputnice od 1 i 2 perpera kao iz serije iz 1912. godine, dok ostale imaju drugačiji dizajn.

Ovde imamo priliku da vidimo i avers i revers uputnice od 100 perpera. Kao što se da primijetiti u uglovima novčanice su nominale, u sredini je grb Crne Gore, preko kojeg je ispisano ćirilicom „STOTINU PERPERA“. Na ovim novčanicama je obilježen prostor za numeraciju u desnom gornjem uglu, dok je u lijevom oznaka serije. Ostalo je isto kao na prethodnim uputnicama.

Revers je također sa grbom u sredini, nominalama u uglovima, na grbu piše ćirilicom „STOTINU PERPERA“. Iznad je napisano „KRALJEVINA“, dok sa strana grba stoji „CRNA GORA“.

Treba reći da su u ovom slučaju potpisnici na uputnicama Filip Jergović, na mjestu Predsjednika Glavne državne kontrole i Risto Popović, na mjestu Ministra finansija.

S obzirom na nastavak rata koji je iziskivao sve više sredstava, moralo je doći do ponovnog štampanja uputnica, tako da je 10. maja 1914. godine izdat Zakon o izdavanju blagajničkih uputnica, koji je objavljen tri dana kasnije. Po tom zakonu trebalo je štampati uputnice u nominalama od 1, 2, 5, 10, 20, 50 i 100 perpera.

Pošto nije bilo vremena za posvećivanje pažnje izradi novog dizajna na uputnicama su se našli već gotovi klišei francuskih banaka. Tako su za apoene od 1, 2, i 5, korišćeni klišei sa alžirske novčanice od 10 franaka, koju je izradio M. Cobason 1872. godine. Za 10 i 20 perpera korišćen je kliše koji je uradio M. Duval, 50 i 100 perpera imaju duzajn M. Duc-a iz 1848. godine. Inače, ovo je najbogatiji dizajn na perperima od njihovog puštanja u promet 1912. godine. Nova je uputnica od 20 perpera. Štampane su na tankom papiru.

Ovo će ujedno i biti posljednje uputnice koje su izdate u slobodnoj državi Crnoj Gori. Naime, poslije velike pobjede protiv austro-ugarskih trupa koje su Crnogorci izvojevali na Mojkovcu 6 i 7. januara 1916. braneći odstupnicu srpskoj vojsci, na jugu je oslabljeni front probijen, Lovćen je pao i Crna Gora se suočila

sa kapitulacijom svojih trupa. Crnogorska vojska je razoružana, i na Cetinju je uspostavljena okupaciona administrativna vlast.

Sljedeće sa čim se Crna Gora suočila što se samog novca tiče, je njegovo brzo poništavanje i obezvređivanje njene valute.

Okupator je time htio iz države da odnese novac u plemenitim metalima, mijenjajući ga za bezvrijedni. Poništavanje se vršilo pečatiranjem. Pečati su bili u različitim bojama: crvenoj, crnoj, ljubičastoj, plavoj. Ovjeravanje je rađeno u okružnim komandama gradova: Cetinje, Nikšić, Podgorica, Pljevlja, Stari Bar, Ipek (Peć).

Austrijske vlasti su ubrzo pečele da u promet puštaju još jednu vrstu novca. To je bio tzv. „austrijski perper“ ili „arbanaški perper“. Njime je pokušana zamjena dvije vrste novčanica sa datumom 1914, koje su kružile na okupiranoj teritoriji. Ovaj perper je dobio pomenute nazive zbog toga što su pored našeg na njemu bili korišćeni albanski i njemački jezik i to na aversu naš i albanski, dok je na reversu bio većim slovima njemački jezik. Ovaj perper je štampan u Državnoj štampariji u Beču.

Na svim perperima iz doba okupacije dizajn je isti, dok su novčanice jedino različite boje i veličine.

Literatura:

- Milovan – Mušo Šćepanović, *Novac na tlu Crne Gore*, Oktoih, 2007. godine
- *Novac u Crnoj Gori*, Radovi sa naučnog skupa, Cetinje, 2006. godine.
- Pavle V. Novaković, *Perper, Crnogorski novac*, Cetinje, 2012.
- Vojvoda Gavro Vuković, *Memoari*, Obod, Cetinje, 1996. godine.